

נייר עמדה

תפקיד המרפאים בעיסוק בקידום נגישות ההשכלה הגבוהה

קשב וריכוז וכן לקויות חושיות, פיזיות, נפשיות, תקשורתיות ועוד, נמצא כי הסטודנטים יכולים לחוות קשיים במהלך לימודיהם באקדמיה ובכללם קשיים בהשתלבות לימודית וחברתית. כמו כן, הם מדווחים על תחושת אי התאמה ומחשבות על הפסקה או על נשירה מן הלימודים (טאו, גולהירש והדס לידור, Adams; 2004; Higgins, 2014; Koch, Mamiseishvili, & Proctor, 2010). במחקר ראשוני שנערך בארץ על ידי מרפאות בעיסוק הומחשו הקשיים והצרכים של 170 סטודנטים עם מוגבלות (Sachs & Schreuer, 2012). תוצאות המחקר העידו על כך שתמיכה בסטודנטים, על ידי צוות רב מקצועי הכולל מרפאים בעיסוק, אפשרה לסטודנטים הצלחה והשתתפות אקדמית וחברתית (Schreuer & Sachs, 2014). מחקר אחר על סטודנטים עם מוגבלות נפשית מצא כי בניית סביבה מותאמת ונגישה ושימוש בתוכנית להשכלה אקדמית נתמכת אפשרו להם שוויון הזדמנויות אקדמי (טנא רינדה, הדס לידור וזק"ש, 2013).

לצד סטודנטים עם מוגבלות, במוסדות להשכלה גבוהה, לומדים סטודנטים מקבוצות שונות שחווים קשיים בהשתלבות האקדמית. המוסדות האקדמיים מחויבים לשילובם של כלל הסטודנטים הבאים בשעריהם, והמועצה להשכלה גבוהה בישראל אף מצהירה על צמצום פערים בקרב אוכלוסיות סטודנטים מוחלשות כיעד מרכזי בפעילותה (קליין-אבישי, אופיר וקרול, 2016). כתוצאה מכך, הוקמו מרכזי תמיכה

מטרתו של נייר העמדה היא להבהיר את תרומת מקצוע הריפוי בעיסוק בקידום נגישות ההשכלה הגבוהה במוסדות אקדמיים ועל תכונותיהם ללומדים שונים. מסמך זה יפרט את הרציונל ואת התפקיד של המרפאים בעיסוק בהתערבות פרטנית ומערכתית במטרה ליישם את החקיקה ואת המדיניות למען השכלה שוויונית.

מבוא

מקומם של מרפאים בעיסוק בתחום הנגישות ובקידום אנשים עם מוגבלות במוסדות להשכלה הגבוהה בישראל הולך ומתרחב. התרומה הייחודית של מרפאים בעיסוק היא לקדם השתתפות בעיסוקים, רווחה אישית ובריאות (העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק, 2016). מרפאים בעיסוק פועלים כיום כחלק מצוות רב מקצועי הכולל אנשי מקצוע מתחומי החינוך, העבודה הסוציאלית, הפסיכולוגיה והניהול. התמיכה והסיוע של אנשי המקצוע השונים אפשרו את פתיחתם של שערי ההשכלה הגבוהה לאנשים מקבוצות אוכלוסייה שונות, בהם לומדים ממגזרים שונים, לומדים מבוגרים ולומדים עם מוגבלות. בשביל סטודנטים המשתייכים לקבוצות אלו, רכישת השכלה גבוהה היא אמצעי חשוב לניוד חברתי דרך שיפור אפשרויות התעסוקה וההשתלבות החברתית (דוברין, 2015; שרייבר, 2010).

במחקר ראשוני שחקר את מאפייניהם של סטודנטים עם מוגבלות, לרבות לקויות נויר-התפתחותיות, בינהן לקויות למידה והפרעות

מפרטים את תחום אחריותם של המוסדות להשכלה גבוהה. על פי חוק זה והתקנות הנלוות, כל המוסדות להשכלה גבוהה נדרשים להקים מרכזי תמיכה, לאפשר נגישות פיזית (מתו"ס - מבנים, תשתיות וסביבה) ונגישות שירות (שירותי השכלה). כמו כן, עליהם לספק התאמות בלמידה ובהיבחות לסטודנטים עם מוגבלות ובכללן סיוע בהתמצאות ובתקשורת הניתנים באופן אישי ודרך שימוש בעזרים ובאמצעים טכנולוגיים. מרפאים בעיסוק מתמחים בעיצוב הסביבות הפיזיות, הטכנולוגיות והאנושיות על מרכיביהן השונים ונכון כי יהיו מעורבים ביישום החוק והתקנות. כמו כן, בסעיף 19 מאו לחוק, שעיסוקו: "מורשים לנגישות השירות" הוכר מקצוע הריפוי בעיסוק כמקצוע מתאים לצורך הכרה בעוסקים בו כמורשים לנגישות השירות, ולהם תפקיד חשוב ולעיתים מכריע בקידום החוק והתקנות, לרבות בתחום ההשכלה בכלל וההשכלה הגבוהה בפרט. חוק זכויות תלמידים עם לקות למידה במוסדות על-תיכוניים התשס"ח - 2008, עוסק בסטודנטים עם ליקוי למידה. החוק מגדיר את בעלי המקצוע הרשאים לאבחן לקויות למידה והפרעות קשב וריכוז ובהם מרפאים בעיסוק. החוק מגדיר את מקומם של מרפאים בעיסוק כמאבחנים מוכרים.

תפקיד המרפאים בעיסוק בקידום הנגשת ההשכלה הגבוהה

מרפאים בעיסוק מעורבים במגוון תפקידים שמטרתם קידום אוכלוסיות מוחלשות במוסדות להשכלה גבוהה. הם עוסקים בהערכה ובתמיכה במועמדים ללימודים, בניהול מרכזי תמיכה ונגישות, בניהול מרכזי לאקדמיה שיוזנית, הפעל לקידום הוראה מותאמת לכלל הסטודנטים, ניהול תחום הטכנולוגיה המסייעת, יעוץ ואבחון. כמו כן הם נותנים מענה לסטודנטים לומדים ולעובדי הסגל המנהלי והאקדמי.

ונגישות אקדמית (מלצר ודהן, 2016), הורחבו פעילותן של יחידות לקידום הוראה (המועצה להשכלה גבוהה, ועדה לתכנון ולתקצוב, 2014) ובד בבד מתפתחות תוכניות להנגשת המוסדות ולקידום שוויון הזדמנויות בהשכלה הגבוהה. תנופה לקידום מגמה זו מתרחשת בשנים האחרונות עם מיזם "המהפכה בהשכלה הגבוהה" של המוסד לביטוח לאומי, שסייע בהקמה של יותר 30 מרכזי תמיכה רב-נכוניים במוסדות להשכלה גבוהה ובהפעלתם למשך שלוש שנים. את הפרויקט מלווה מחקר הבדק את התרומה של מנגוני הנגישות והתמיכה בהתוויית מדיניות המוסדות ובמענה לצורכי הסטודנטים, את תרומתם של המנגונים האלה לסגל האקדמי, לסגל המנהלי ולקידום תרבות המכבדת ומכילה שונות בקמפוסים. מחקר זה נערך בהובלתן של מרפאות בעיסוק בהמשך למחקר הראשוני (Sachs & Schreuer, 2012).

רציונל לגיבוש נייר העמדה

1. תפקיד המרפאים בעיסוק בהנגשת ההשכלה הגבוהה כולל ליווי סטודנטים במרכזי תמיכה, יעוץ לנגישות, הדרכות סגלים מנהליים ואקדמיים לשירות ולהוראה נגישים, מחקר ופרויקטים ייעודיים לשילוב הסטודנטים באקדמיה. תחומי עשייה אלה מקבלים משנה תוקף באמצעות שני חוקים מרכזיים: חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח (1998) והחוק לזכויות תלמידים עם לקות למידה במוסדות על-תיכוניים, התשס"ח (2008);
2. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות - התשנ"ח 1998 (סעיף ז'), עוסק בתחום ההשכלה ובזכויותיהם של סטודנטים עם מוגבלות במוסדות על תיכוניים. התקנות לחוק, ובייחוד התאמות הנגישות למקומות ציבוריים קיימים (מוסדות להשכלה גבוהה) ולשירותי השכלה גבוהה שהם נותנים (2016),

ההיבט הפרטני בעבודתם של המרפאים בעיסוק במוסדות להשכלה הגבוהה

עבודת המרפאים בעיסוק בקידום הסטודנטים נשענת על כמה מודלים בסיסיים להתערבות טיפולית, ביניהם מודל אדם-עיסוק-סביבה ומודל הלקוח במרכז (Christiansen, Baum, & Bass-Haugen, 2004). תהליך ההערכה וההתערבות מבוסס בעיקרו על ניתוח פעילות של הביצוע העיסוקי של האדם להשגת השתתפות מיטבית ומאפשרת למידה. תהליך זה מבוסס ראיות ונשען על חשיבה קלינית, תוך התייחסות למגוון תחומי העיסוק הרלוונטיים לאדם ולסביבה (סביבה פיזית, טכנולוגית, חברתית, כלכלית ותרבותית) (בוגי, ליפסקיה, חיים-ליטבסקי והדס לידור, 2010).

תהליך התמיכה הפרטני בסטודנטים כולל את המרכיבים האלה:

הערכת התפקוד, היכולות והצרכים האקדמיים של הסטודנט. ההערכה כוללת ניתוח תפקודי הלמידה ומיומנויות אקדמיות כמו כתיבה והקלדה, הערכת איכות החיים וניהול הבריאות, הערכת עוצמות וחולשות, קוגניטיביות, תפיסתיות-תנועתיות, תחושתיות ותקשורתיות של הסטודנטים, בהקשר האקדמי.

מעורבות בהערכה ובבחירת התאמות מיטביות בדרכי למידה, בהגשת מטלות ובהיבחנות.

פיתוח כישורי חיים הכוללים מיומנויות של תקשורת בין-אישית, סיוע ותמיכה בתהליך החשיפה והייצוג (סנגור) העצמי. התאמה והקניה של אסטרטגיות לניהול הבריאות ושיפור התפקוד הכולל ואיכות חייו של הסטודנט.

חוקרים בריפוי בעיסוק פיתחו מגוון כלי אבחון תקפים ומהימנים להערכת התפקוד של סטודנטים, לדוגמה: שאלון להערכת יכולת ההתארגנות בזמן (Rosenblum, 2012), אבחון תכנון מערכת שבועית לסטודנטים (Lahav, Ben-Simon, Inbar-Weiss, & kat, 2015), שאלון להערכת קשיי כתיבה (Rosenblum, 2008; 2013), אבחון להערכת תפקודי כתיבה לסטודנטים (תכל"ס, וינטראוב ועמיתים, 2012) או שאלונים לאיתור קשיים בקואורדינציה המשליכים על היכולות התפקודיות (Kirby, Edwards, Sugden, & Rosenblum, 2010; Tal Saban, Ormoy, Grotto, & Parush, 2012). כמו כן הותאמו ונחקרו מגוון כלי אבחון שפותחו ברחבי העולם, לשימוש בארץ כחלק ממערך הערכה כולל המותאם לאוכלוסיות סטודנטים עם צרכים שונים (לדוגמה: שרפי ורוזנבלום, 2014; Grinblat & Rosenblum, 2016; Sharfi & Rosenblum, 2013, 2015, 2016).

- התערבויות המרפאים בעיסוק הן התערבויות מבוססות ראיות (evidence based) ונמצאו יעילות בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בתחומים שונים: ייעוץ וליווי במרכזי תמיכה (דהן, הדס לידור, כסיף, טבקמן ולכמן, 2007; משה, 2017), ניהול זמן (דהן, הדס לידור ומלצר, 2006; דהן, הדס לידור, מלצר ורויטמן, 2008), טכנולוגיה מסייעת (אדטו-בירן ושניידר-יעקוב, 2012); התאמות בהכשרות מקצועיות (שוהם, 2015).
- מרפאים בעיסוק שעברו הכשרה כמורשי נגישות השירות, משמשים כסוקרים, כרכזי נגישות מוסדיים. במסמך זה יוצגו שני היבטים מרכזיים שבהם מעורבים מרפאים בעיסוק בהשכלה הגבוהה: ההיבט הפרטני המתמקד בסטודנטים וההיבט המערכתי המתמקד במוסד האקדמי ובהנגשתו לאוכלוסיות שונות.

האקדמיים, כגון: פיתוח סגלי הוראה (הלוינג ורויטמן, 2012; טבקמן, 2007, 2008), התאמת סביבות למידה ושירות (Kielhofner, 2008) ושותפות בבניית מדריכים למרצים, קורסים ותוכניות לימודים לקידום הנגישות בהשכלה הגבוהה (Daniel-Hellwing, Sela, & Shraga- (Roitman, 2017).

המודל המרכזי שעליו מתבססים מרפאים בעיסוק המעורבים בהיבטים המערכתיים של ההשכלה הגבוהה הוא מודל העיצוב האוניברסלי - Universal Design (Erlandson, 2007), ומודל העיצוב האוניברסלי בהוראה - Universal Design in Learning (UDL) (Spooner, Baker, & Harris, Ahlgrim-Delzell, & Browder, 2007). מודל העיצוב האוניברסלי מציג תפיסה ועל פיה יש ליצור סביבות נגישות באופן שבו הם יתנו מענה לאנשים רבים ככל האפשר ללא צורך בהתאמה פרטנית. עיצוב כזה יאפשר לא רק לאנשים עם מוגבלות מסוג כלשהו להיעזר בהתאמה, אלא מתן מענה גם לאנשים אחרים. מודל זה פותח כהשלמה למודל העיצוב הנגיש המתמקד בהתאמות נגישות פרטניות (Erlandson, 2007; Joines, 2009).

תהליך התמיכה והיעוץ המערכתי כולל:

- עשייה חברתית - מרפאים בעיסוק שותפים בניבוח חקיקה ושותפים פעילים בפורומים ארציים של בעלי עניין לקידום הנגשת ההשכלה האקדמית במוסדות להשכלה גבוהה. עוסקים בהתוויית מדיניות בין-מוסדית, קביעת נורמות עבודה ופיתוח כלים יישומיים.

- ליווי תהליך הנגשת המוסד. עיקר התמחותם של מרפאים בעיסוק הוא בנגישות השירות בארגון ובשיפור השירות לפרט. הם עוסקים בין השאר בהנגשת מרכיבים סביבתיים

- פיתוח ושיפור מימונויות אקדמיות, קוגניטיביות ומטה-קוגניטיביות, לרבות ניהול זמן וויסות עצמי בלמידה.

- פיתוח ושימוש בטכניקות פיצוי דרך התאמות בסביבה, לרבות התאמת אביזרי עזר וטכנולוגיה מסייעת, כדוגמת תוכנות הקראה, תוכנות למיפוי מושגים וארגון חזותי של רעיונות, כלים לניהול זמן ועוד.

- ליווי והדרכת סטודנטים חונכים לסטודנטים מתקשים.

- יצירת ממשקים בין מרכז התמיכה, גורמי סיוע נוספים במוסד האקדמי ומחוצה לו, כחלק מן המענה לצורכי הסטודנטים.

- תיווך בין הסטודנטים לסגל אקדמי וסגל מנהלי באשר לדרכי ההנגשה המומלצות להם.

- הנגשת הסביבה האקדמית בעבור הסטודנטים מבחינה פיזית, מרחבית וטכנולוגית.

- ליווי הסטודנטים בתהליך מיצוי הזכויות מול עמותות משרדים ציבוריים העוסקים בשיקום.

- ייעוץ והכוונה במעבר מן האקדמיה לעולם התעסוקה, ובכללם הכשרות מקצועיות הנכללות בלימודים. העברת הכלים והאסטרטגיות שנרכשו באקדמיה לתחום התעסוקה.

ההיבט המערכתי בעבודתם של המרפאים בעיסוק במוסדות להשכלה הגבוהה

- לצד התערבויות פרטניות, מעורבים המרפאים בעיסוק בהתערבויות מערכתיות מול הסגל האקדמי והמנהלי בגופים השונים במוסדות

- וטכנולוגיים ובעיצוב סביבת הלמידה כסביבה נגישה לכול; וכן בהנגשת חומרי למידה ודרכי הוראה ובניית מערכים שונים מותאמים לאוכלוסיות עם מוגבלויות שונות.
- פעילות לשינוי עמדות והפחתת סטיגמות כלפי אנשים עם מוגבלות במוסד האקדמי ויצירת אקלים ארגוני עם סובלנות לשילוב ולהכלה (Organizational climate of inclusion). שינוי העמדות כולל הבניית מערך ארגוני הפונה לסטודנטים ולסגלים השונים.

סיכום

תפקיד המרפאים בעיסוק בקידום הנגשת ההשכלה הגבוהה הוא רחב וכולל פעילות לקידום החקיקה, הובלת צוותים, פיתוח שיטות התערבות ומחקר. התערבות המרפאים בעיסוק במוסדות מתבססת על ראייה כוללת רחבה (הוליסטית), ובאה לידי ביטוי הן בהיבט פרטני והן בהיבט מערכתי. למרפאים בעיסוק תפקיד משמעותי ותרומה רבה לקידום השתתפותם ומעורבותם של סטודנטים מקבוצות אוכלוסייה שונות הלומדים באקדמיה.

נכתב בידי: ד"ר אורית להב - הקריה האקדמית אונו, **יעל רויטמן** - המכללה האקדמית בית ברל והקריה האקדמית אונו, **אילת גופר** - המכללה האקדמית לחינוך אורנים, **נופר גרינבלט** - מה"ת (מרחב התעצמות ותובנה), **מיכל עמנואל-שלו** - הקריה האקדמית אונו, **איריס אדטו-בירן** - בית איזי שפירא והקריה האקדמית אונו, **ניצה אריה** - אוניברסיטת חיפה, **הדס מיליקה** - המכללה האקדמית עמק זרעאל.

ליוו את הכתיבה, המייצגת הלכה למעשה ובחקיקה את העשייה של הפרוים הישראלי לריפוי בעיסוק בשירות אנשים עם ליקויי למידה: **פרופ' נעמי ויינראוב, פרופ' שרה רוזנבלום, ד"ר רותי טראוב-בר-אילן, ד"ר ענת פרישמן-שיטרית, ד"ר נירית ליפשיץ, ד"ר מרגלית פדה, מיכל טבקמן.**

- הדרכת סגל מנהלי להנגשת השירות, תוך הקניית ידע והעלאת מודעות לזכויות ולצרכים של סטודנטים שונים, וכן שיפור מיומנויות העובדים למתן שירות נגיש. במהלך ההדרכה ניתנת תשומת לב ליכולות ולמגבלות נראות ובלתי נראות והיא כוללת שימוש באמצעי הדרכה חווייתיים.
- הדרכת סגל אקדמי בתהליכי הנגשת הוראה על פי עקרונות העיצוב האוניברסלי. ליווי זה נעשה לצד העלאת מודעות לשונות בקרב לומדים. בתהליך הליווי וההדרכה מודגשת חשיבות הגיוון בדרכי ההוראה וההערכה, ומודגשת החשיבות של קידום השתתפותם של סטודנטים עם מוגבלות במהלך הלמידה. תהליך זה מאפשר את חיזוק הקשר שבין ההוראה ללמידה ואת קידומו של אקלים כיתתי הכולל פתיחות לשונות.
- יצירת שיתופי פעולה עם יחידות שונות בקמפוס כגון: יחידות רכש משק ומבנים, יחידת שיווק ופרסום, יחידת הרישום, מדור בחינות ויחידת ההכוון תעסוקתי לצורך קידום יוזמות משותפות.

דהן, א', הדס לידור, נ' ומלצר, י' (2006).
 סדנת ארגון זמן במסגרת מרכז התמיכה
 לסטודנטים עם ליקויי למידה. סחי"ש -
 סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום, 21(1), 87-97.

דהן, א', הדס לידור, נ', מלצר, י' ורויטמן, י' (2008).
 ארגון זמן ומשאבים - מתיאוריה למעשה,
 סדנה במסגרת מרכז התמיכה לסטודנטים
 עם ליקויי למידה (מאמר המשך). סחי"ש -
 סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום, 23(1), 5-18.

דוברין, נ' (2015). שוויון הזדמנויות בהשכלה:
 חסמים דמוגרפיים וסוציו-אקונומיים. סדרת
 ניירות עבודה, מס' 91, הלשכה המרכזית
 לסטטיסטיקה - אגף המדען הראשי.

הלוינג, א' ורויטמן, י' (2012). המלצות להנגשת
 הוראה - למידה לסטודנטים עם מוגבלות.
 בית ברל: המכללה האקדמית בית ברל
 והמוסד לביטוח לאומי.

המועצה להשכלה גבוהה, ועדה לתכנון ולתקצוב.
 (2014). דו"ח הוועדה להערכת איכות
 ההוראה.

חוק זכויות תלמידים עם לקות למידה
 במוסדות על-תיכוניים, ספר החוקים §
 2147 (התשס"ח - 2008).

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, ספר
 החוקים § 1658 (התשנ"ח - 1998).

טאו, ע', גולהירש, ע' והדס לידור, נ' (2004).
 בדיקת צרכים של נפגעי נפש המשתתפים
 בתכניות ל"השכלה נתמכת" ושל נפגעי נפש
 שאינם משתתפים בתכניות על פי הערכתם
 ועל פי הערכת מטפליהם. *IJOT* כתב העת
 הישראלי לריפוי בעיסוק, 13(4) 209-230.

תודות לד"ר נעמי הדס לידור, אורלי בוני,
 פרופ' נאוה רצון, ד"ר נעמי שרויאר, ד"ר שירה
 לון חיימוביץ' וד"ר פנינה וייס שקראו ונתנו
 משוב חשוב למסמך.

תודותינו לחברות הוועדה המקצועית העלינה
 על קידום השיח בנושא מעורבותם של מרפאים
 בעיסוק בהנגשת מוסדות להשכלה גבוהה ועל
 תרומתן בהוצאת נייר העמדה אל הפועל.

מקורות

אדטו-בירן, א' ושניידר-יעקוב, ד' (2012). טכנולוגיה
 מסייעת לסטודנטים עם לקויות למידה
 הלומדים באו"פ. צליל מקוון - עלון שה"ם
 (15). אוחרז מתוך: [https://telem.openu.ac.il/](https://telem.openu.ac.il/wp_files/paper/april_2012.html)

בוני, א', ליפסקיה, ל', חיים-ליטבסקי, ד' והדס
 לידור, נ' (2010). ריפוי בעיסוק - תרומה,
 יעילות והשפעה-ייחודיות מקצוע הריפוי
 בעיסוק בשילוב תפיסות חדשות בהתערבויות
 טיפוליות בבריאות הנפש. רפואה - כתב עת
 בנושא פסיכיאטריה, 16, 42-47.

גולדבלט, מ' (2012). הקשרים שבין דפוס
 התארגנות בזמן וניהול סדר יום, לבין רמת
 ביצוע אקדמי ומאפייני השתתפות בקרב
 סטודנטים לתואר ראשון. עבודת גמר לקבלת
 תואר מוסמך בהנחיית רוזנבלום ש', החוג
 לריפוי בעיסוק, אוניברסיטת חיפה.

דהן, א', הדס לידור, נ', כסיף, ל', טבקמן, מ'
 ולכמן, מ' (2007). מה אפשר ללמוד מליווי
 סטודנט עם ליקויי למידה עבור סטודנט עם
 מוגבלות פסיכיאטרית - הנגשה והתאמה.
 בתוך: נ' הדס לידור, ומ' לכמן, שיקום
 והחלמה בבריאות הנפש - סקירה מנקודות
 מבט שונות - פרקטיקה, מדיניות ומחקר.
 כפר יונה: הוצאת ליתם.

שוהם, ר' (2015). חוויית המדריכות בהכשרה המעשית של סטודנטיות לריפוי בעיסוק עם מוגבלות בלתי נראית. חיבור במסגרת לימודי המוסמך בריפוי בעיסוק, אוניברסיטת חיפה.

שרייבר, ב' (2010). שילוב מחשב נייד לשיפור הביצועים האקדמיים של סטודנטים עם דיסגרפיה. הוועידה ה"ז של אלי"ש - האגודה הישראלית לבלשנות שימושית, מכללת סמינר הקיבוצים.

שרפי, כ' ורוזנבלום, ש' (2014). לקויי למידה בקרב מבוגרים: יישום של מודל ה ICF כמפתח להבנה של צורכי הפרט - נייר עמדה. מפגש לעבודה סוציאלית חינוכית (מרגלית מ' עורכת) חוברת מיוחדת בנושא של לקויי למידה וקשיי קשב, תאוריה, מחקר ומדיניות, 39, 205-220.

תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות למקומות ציבוריים קיימים שהם מוסדות להשכלה גבוהה ולשירותי השכלה גבוהה שהם נותנים), קובץ התקנות § 7727 (התשע"ז - 2016).

Adams, K. S., & Proctor, B.E. (2010) Adaptation to college for students with and without disabilities: Group differences and predictors. *Journal of Postsecondary Education and Disability* 22(3): 166-184.

Bissell, J., & Cermak, S. (2015). Frameworks, models and trends in school-based occupational therapy in the United States. *The Israeli Journal of Occupational Therapy*, 24(2-3), E49-E69.

Cook, A. M., & Polgar, J. M. (2014). Assistive technologies: Principles

טבקמן, מ' (2007). נגישות השירות - חוברת מידע לסגל אקדמי ומנהלי. ירושלים: משרד דיקן הסטודנטים, האוניברסיטה העברית.

טבקמן, מ' (2008). נגישות השירות בהשכלה גבוהה - מהלכה למעשה. עניין של גישה, 8, 22-40.

טנא רינדה, מ', הדס לידור, נ' וזק"ש, ד' (2013). "סוף כל סוף על אותו המדף עם אנשים אחרים" - נגישות ההשכלה הגבוהה לסטודנטים עם מוגבלות נפשית. כתב העת הישראלי לריפוי בעיסוק, 22(2), 83-112.

מלצר, י' ודהן, א' (2016). התפתחות מרכזי תמיכה לסטודנטים עם לקויי למידה בחינוך הגבוה בישראל. בתוך: א' שמר, י' רוזנפלד, א' דהן וא' דניאל-הלוינג (עורכים). מה בעצם עשינו? סיפורי הצלחה ממרכזי תמיכה לסטודנטים עם לקויי למידה. תל-אביב: מכון מופ"ת.

מסגרת העשייה המקצועית בריפוי בעיסוק בישראל: מרחב ותהליך (מתע"מ מחודש, 2016). תל אביב: העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק.

משה, ע' (2017). מרכיבים מטה-קווגניטיביים בתפקוד היום-יומי ואיכות החיים של סטודנטים המתמודדים עם לקות למידה / או הפרעת קשב וריכוז - פיתוח מודל תיאורטי בעקבות תהליכי הערכה והתערבות. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, בהנחיית ש' רוזנבלום, החוג לריפוי בעיסוק, אוניברסיטת חיפה.

קליין-אבישי, ח', אופיר, מ' וקרול, י' (2016). מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ולתקצוב.

- (4th ed. Philadelphia, PA; Lippincott, Williams and Wilkins.
- Kirby, A., Edwards, L., Sugden, D., & Rosenblum, S. (2010). The development and standardization of the Adult Developmental Co-ordination Disorders/Dyspraxia Checklist (ADC). *Research in Developmental Disabilities, 31*, 131-139.
- Koch, L.C., Mamiseishvili, K., Higgins, K. (2014). Persistence to degree completion: A profile of students with psychiatric disabilities in higher education. *Journal of Vocational Rehabilitation, 40*, 73-82.
- Lahav, O. Ben-Simon, A., Inbar-Weiss, N., & Katz, N. (2015). Weekly calendar planning activity for university students: Comparison of individuals with and without ADHD by gender. *Journal of Attention Disorder, 2*, 1-11. Doi: 10.1177/1087054714564621. IP- 2.397.
- Missiuna, C.A., Pollock, N.A., Levac, D.E., Campbell, W. N., Sahagian Whalen, S. D., Bennett, S. M., Russell, D. J. (2012). Partnering for change: An innovative school-based occupational therapy service delivery model for children with developmental coordination disorder. *Canadian Journal of Occupational Therapy, 79*, 41-50.
- Ringaert, L. (2003). Universal design of the built environment to enable occupational performance. In L. Letts, P. Rigby, & D. Stewart. (Eds.). *Using and practice* (4th ed., 375-407). Elsevier.
- Christiansen, C. H., Baum, C. M., & Bass-Haugen, J. (2004). Occupational therapy: Performance, participation and well-being. Thorofare, NJ: Slack.
- Daniel-Hellwing, A., Sela, O., & Shraga-Roitman, Y. (2017). Adapting teaching-learning to special needs in higher education. In H.E, Vidergor., & O, Sela. *Innovative teaching strategies and methods promoting lifelong learning in higher education: From theory to practice*. (pp. 225-238). NY: Nova Science Publishers, Inc.
- Erlandson, R. F. (2007). *Universal and accessible design for products, services, and processes*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Grinblat, N., & Rosenblum, S. (2016). Why are they late? Timing abilities and executive control among students with learning disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 59*(9), 105-114.
- Heiman, T., & Preceel, K. (2003). Students with learning disabilities in higher education: Academic strategies profile. *Journal of Learning Disabilities, 36*, 248-258.
- Joines, S. (2009). Enhancing quality of life through universal design. *NeuroRehabilitation, 25*(4), 313-326.
- Kielhofner, G. (2008). Model of human occupation: Theory and application

- environments to enable occupational performance (pp. 97-115). Thorofare, NJ: Slack.
- Rosenblum, S. (2008). Development, reliability and validity of the Handwriting Proficiency Screening Questionnaire (HPSQ). *American Journal of Occupational Therapy*, 62, 298-307.
- Rosenblum, S. (2012). Reliability and validity of the Time Organization and Participation Scale (TOPS). *Neuropsychological Rehabilitation*, 22, 65-84.
- Rosenblum, S. (2013). Handwriting measures as reflectors of executive functions among adults with Developmental Coordination Disorders (DCD). *Frontiers in Psychology*, 4, 357-367.
- Sachs, D., & Schreuer, N., (2011) Inclusion of students with disabilities in higher education: Performance and participation in student's experiences. *Disability Studies Quarterly Journal (DSQ)*, 31(2). Available at: <http://dsq-sds.org/issue/view/82>.
- Schreuer, N., & Sachs, D., (2014). Efficacy of accommodations for students with disabilities in higher education. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 40(1), 27-40.
- Sharfi, K. (2015) *Examining health conditions, body functions, activity, participation and quality of life among adults with learning disabilities – Towards a theoretical model*. (Unpublished doctoral dissertation), University of Haifa, Israel.
- Sharfi, K., & Rosenblum, S. (2013). Health Related Characteristics of Adults with Learning Disabilities. *International Journal of Child Health and Human Development*, 6(4), 564.
- Sharfi K., & Rosenblum, S. (2015) Sensory modulation and sleep quality among adults with learning disabilities: A quasi-experimental case- control design study. *PLoS ONE* 10(2), 1-14.
- Sharfi, K., & Rosenblum, S. (2016). Executive functions, time organization and quality of life among adults with learning disabilities. *PLoS one*, 11(12), e0166939.
- Spooner, F., Baker, J. N., Harris, A. A., Ahlgrim-DeLzell, L., & Browder, D. L. (2007). Effects of training in universal design for learning on lesson plan development. *Remedial and Special Education* 28(2), 108-116.